

TAFAKKUR VA PEDAGOGIK TAFAKKUR TUSHUNCHALARINING
PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAHLILI

Shaydullayeva Kamola Shapulatovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: *Ushbu maqola pedagogik-psixologik bilimlarga asoslangan holda, tafakkur va pedagogik tafakkur tushunchalar tahliliga bag'ishlangan. Yuksak pedagogik tafakkur shakllanishida pedagogik bilimlar va amaliy mashg'ulotlarning roli o'zaro taqqoslangan.*

Kalit so'zlar: *Homo sapiens, tushunish, ijod, tafakkur, pedagogik tafakkur, aqliy rivojlanish.*

Zamon talabiga ko'ra, har bir fan o'qituvchisi ta'lim jarayoni samaradorligini oshiruvchi zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan yaxshi xabardor bo'lishi lozim. Pedagogik tafakkur - bu pedagogik jarayonning ob'ektiv xususiyatlarini umumlashtirilgan aks ettirish va ijodiy o'zgartirish, pedagogik hodisalarning o'ziga xos xususiyatlari, o'qitish va tarbiyalashning maqsad va vazifalari, shuningdek, kasbiy tajriba bilan belgilanadigan o'qitish va tarbiya jarayonlarini modellashtirish demakdir. Insonni hayvonot olamining barcha mavjud turlaridan ajratishga urinib, olimlar unga Homo sapiens - aqlli odam nomini berishlari bejiz emas. Aql, tafakkur insonni inson qiladi, ya'ni tashqi dunyoda tafakkur yordamida o'zini boshqara oladigan va maqsadli faoliyat yurita oladigan mavjudotdir. Odamning fikrlash qobiliyatini olib tashlang - u odam bo'lishni to'xtatadi. A.S.Pushkin inson ongini quyosh bilan solishtirishi bejiz emas: ong mash'alasi, inson ongi o'chadi - inson va butun insoniyat zulmatga botadi. Fikrlash inson hayotida juda ko'p turli funksiyalarni bajaradi. Ulardan ikkitasi asosiy: tushunish va ijodkorlik. Tushunish bilim, tajriba va bizni o'rab turgan hamma narsani to'g'ri tushunish uchun asosdir. Ijod har doim fikrlash, yangi narsalarni yaratish, kashfiyotlarga olib borish va amaliy hayotiy muammolarni hal qilish natijasidir.

Insonning tafakkuri uning instinktlarini, his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini tartibga soladi va ko'taradi, aql-zakovat tufayli insoniyat o'zi yashaydigan axloqiy qonunlarni ishlab chiqdi. Psixologlar tomonidan o'tkazilgan turli patologiyalarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, past umumiy rivojlanish deyarli har doim intellektual sohaning past rivojlanishi bilan bog'liq. L.S.Vygotskiy inson tafakkurini uning xulq-atvorining o'ta murakkab shakli deb hisoblab, uning asosiy vazifasi - inson xatti-harakatlarining ichki tomonini tashkil etishni ta'kidlaydi. "Xulq-atvorni axloqiy yaxshilash aynan fikrlarni yaxshilashdan boshlanishi kerak", deb yozadi u.

Demak, insonning o'zini o'zi rivojlantirishi, shaxs sifatida o'zini takomillashtirishi uning tafakkurining rivojlanishiga asoslanishi kerak. An'anaga ko'ra, u bilish mumkin bo'lgan ob'ektlar va hodisalar o'rtasida mavjud bo'lgan aloqalar va munosabatlarni ochib berish orqali voqelikni umumlashtirilgan va bilvosita bilishga qaratilgan psixologik faoliyat sifatida tavsiflanadi.

Olma kabi ob'ektni turli sezgilar yordamida to'g'ridan-to'g'ri idrok etish bizga uning bir qator xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi: pishgan, qizil, shirin va hokazo. Lekin

bu ob'ektning mohiyatini aniqlashga imkon beradigan belgini topish uchun va "olma" kontseptsiyasini shakllantirish, nazariy, kontseptual fikrlash ishlarini kiritish va bir qator operatsiyalarni (taqqoslash, mavhumlashtirish va boshqalar) bajarish kerak. Inson tafakkuri turli shakllarda: tushunchalar, hukmlar, xulosalar, kategoriyalar, nazariyalar va hokazolarda yuzaga keladi va turli aqliy operatsiyalar yordamida amalga oshiriladi. Biz shaxsning aqliy rivojlanish darajasini uning aqliy operatsiyalar va ko'nikmalarni qanday o'zlashtirishi, turli narsa va hodisalar o'rtasida mantiqiy bog'lanish va munosabatlarni qanchalik tez va aniq o'rnatishi, nazariy muammolarni hal qila olishiga qarab baholay olamiz. Biroq, fikrlash faqat intellektual qobiliyatlar va tahliliy faoliyatni amalga oshirish qobiliyati bilan chegaralanmaydi. Bunday holda, biz uning faqat bir turi, ya'ni rasmiy-mantiqiy yoki kontseptual fikrlash deb ataladigan narsa bilan shug'ullanamiz.

Shu bilan birga, I.P.Pavlov ta'kidlaganidek, "hayot odamlarning ikki toifasini - rassomlar va mutafakkirlarni aniq ko'rsatadi. Ular orasida keskin farq bor. Ba'zilar - har xil turdagi rassomlar: yozuvchilar, musiqachilar, rassomlar va boshqalar - voqelikni to'liq, to'liq, to'liq, jonli haqiqatni, hech qanday parchalanishsiz, hech qanday ajralishsiz qo'lga kiritadilar. Boshqalar - mutafakkirlar - uni aniq ezib tashlaydilar va go'yo uni o'ldiradilar, undan qandaydir vaqtinchalik skelet yasaydilar, keyin esa asta-sekin, go'yo uni bo'laklarga bo'lib, shu tarzda tiriltirishga harakat qiladilar, Buni ular hali ham to'liq bajara olmaydilar". Miyaning interhemisferik assimetriyasini, ya'ni yarim sharlarning turli funktsiyalarini kashf qilish fiziologiya va psixologiyada haqiqiy inqilob deb hisoblanadi.

Ma'lum bo'lishicha, chap yarim shar faqat rasmiy-mantiqiy (kontseptual) fikrlash va nutq uchun javobgardir, o'ng yarim shar majoziy, badiiy fikrlash uchun javobgardir. To'g'ridan-to'g'ri hissiy idrok, fazoviy yo'nalish va ijodkorlik o'ng yarim shar bilan bog'liq. O'ng yarim shar tufayli dunyoning yaxlit qiyofasi shakllanadi va chap yarim shar asta-sekin va mashaqqatli ravishda individual, diqqat bilan o'rganilgan tafsilotlardan dunyoning modelini yig'adi. Inson yarim sharlarning funktsional assimetriyasi bilan, ikkita shakllangan fikrlash tizimi bilan tug'ilmaydi. Asimetriya individual rivojlanish jarayonida, ijtimoiy omillar ta'sirida va birinchi navbatda, ta'lim jarayonida shakllanadi. Biz deterministik ratsional o'rganish usullari, mantiqiy fikrlashning ustunligi va xayoliy fikrlashni bostirish bilan tavsiflangan chap yarim shar tsivilizatsiyasi davrida yashayapmiz. Ko'p yillar davomida maktablarda qo'llaniladigan siqilish, eslab qolish, materialning hajmiga e'tibor berish, unga kirishga emas, balki bolalarni buzadi, xayoliy fikrlash esa keraksiz bo'lib yo'qoladi. Psixologlar to'g'ri ta'kidlaganidek, "mantiqiy-belgili fikrlashning ustunligiga erishish uchun ta'lim jarayonida qanchalik ko'p harakat qilinsa, kelajakda uning cheklovlarini engib o'tish uchun ko'proq harakat talab etiladi".

Demak, insonning aqliy rivojlanishi, bir tomondan, uning tahliliy qobiliyatiga, ikkinchi tomondan, hodisani yaxlit idrok eta olish qobiliyatiga bog'liq. Binobarin, shaxsning tafakkur madaniyati o'zining muqobilligi, moslashuvchanligi, o'ziga xosligi, yaxlitligida namoyon bo'lib, mantiqiy va xayoliy tafakkurning murakkab uyg'un rivojlanishiga asoslanadi.

Uning kasbi inson tafakkurini rivojlantirishga alohida talablar qo'yadi. Pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari o'qituvchidan aqliy rivojlanishning uyg'un bo'lishini, ham mavhum-mantiqiy, ham xayoliy fikrlashni shakllantirishni talab qiladi.

O'qituvchining individual ish uslubi va xulq-atvorini o'rganish shuni ko'rsatdiki, badiiy xususiyatlar ustun bo'lgan o'qituvchilar ko'proq ifodali, hissiyotli, o'z-o'zidan va o'quvchilar bilan muloqot qilishga moyildirlar. Shu bilan birga, ular ko'proq himoyasiz: ularning mag'rurligi kuchayadi, ular boshqalarning fikriga sezgir va hokazo.

Aniq mentalitetga ega bo'lgan o'qituvchilar ob'ektivlik va ehtiyotkorlikka ko'proq moyil bo'ladilar, o'quvchilarga mehr bilan ajralib turmaydilar, ularning fikri va munosabatlariga nisbatan befarq. Ular nafaqat talabchan va prinsipial, balki o'quvchilarning ichki holatlariga nisbatan ham kam sezgir.

O'z faoliyatida o'qituvchi nafaqat nazariy muammolarni (o'quv materialini tahlil qilish va umumlashtirish, ilmiy nazariyalar va boshqalar), balki amaliy masalalarni ham hal qilishga chaqiriladi: talabalar faoliyatini tashkil etish, talabalar bilan munosabatlarni o'rnatish, turli pedagogik qarorlar qabul qilish. O'qituvchining amaliy tafakkuri mohiyatan ijodiy fikrlash, fikr va his-tuyg'ularni birlashtirish, murakkab pedagogik muammolarning nostandart, nostandart va empatik yechimlarni qabul qilishga tayyorligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogical technologies and pedagogical skills. – T. Finance, 2003. - 192 p.
2. Ishmuhamedov R., Abdukodirov A., Pardayev A. Innovations in education (practical recommendations for teachers of educational institutions). - T.: Iste'dod, 2008. – 180 p.
3. Sharipova O. Z., Meliboeva Sh. Sh., Musaeva D. M. Innovative teaching methods in medical education do not negate traditional // New day in medicine. – 2020. – № 2. – P. 30.
4. Turbovsky, Ya. S. (1977). Development of professional creative thinking of students of pedagogical high school. Soviet pedagogy, 2, 79-88.